

Стереотип як соціально-психологічний феномен у контексті підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності

У даній статті викладено суть понять „стереотип”, „інновація”. Розкрито історію досліджуваної проблеми та визначено основні шляхи подолання стереотипів у процесі підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: стереотип, інновація, інноваційна діяльність, педагогічні кадри.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з основних причин неефективного здійснення державної інноваційної політики є вкрай малі обсяги нововведень навіть у тих галузях, які зазвичай розглядаються як інноваційні, у тому числі й у сфері людського капіталу (освіта, наука, культура, екологія).

В умовах становлення та розвитку економіки інформаційного типу якісно новим ресурсом стають творчі здібності людей, здатних постійно генерувати нові ідеї, розробляти передові технології. Важливим чинником формування бажаних параметрів інноваційного ресурсу, з огляду на довгострокове зростання культурних, соціально-економічних, творчих стандартів суспільства, необхідно розглядати не стільки економічну, скільки соціальну політику, спрямовану на розвиток творчих здібностей громадян, формування відповідного рівня інноваційної культури, позбавленої стереотипів.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемам інноваційного розвитку та інноваційних технологій у системі вищої освіти [3; 5; 6; 7; 8; 9], свідчить про недостатнє вивчення особливостей формування інноваційно активної особистості та інноваційної культури як науково-педагогічних працівників, так і студентів та наявність певного страху перед всім новим та перевагою стереотипного мислення та стереотипного характеру поведінки.

Тому актуальною постає проблема подолання стереотипів та стереотипізації мислення у ході підготовки педагогічних кадрів до здійснення інновацій у освіті та у процесі формування інноваційної культури майбутніх педагогів.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Поняття „стереотип” було сформульовано в 1922 році американським вченим Уолтером Ліпшманом. Подальшим вивченням проблеми стереотипів та стереотипізації займалися Д. Майерс, Г. Баузіґер, Дж. МакКі, А. Шерріфс та інші. Науці відомі результати роботи науковців та дослідників Е. Кей, С. Френе, Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Дніпрова, А. Асмолова та інших, які активно займалися дослідженням проблеми інновацій, формування інноваційної культури та розробкою передового педагогічно досвіду.

Формулювання цілей статті... Метою статті є розкриття суті понять „стереотип”, „інновація” та визначення основних шляхів подолання стереотипів у процесі підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу... Україна сьогодні проходить найдинамічніший період своєї історії, етап переходу від ідеологічних форм модернізації до загальноцивілізаційних. Моральна і соціально-психологічна ситуація, що склалася внаслідок запровадження радикальних реформ, відзначається дисбалансом нормативно-ціннісних орієнтацій, посиленням деструктивних тенденцій у свідомості і поведінці людей, суперечливим поєднанням прогресивних та консервативних елементів у баченні майбутнього серед практично усіх суспільних груп і прошарків. Особливість масової свідомості за умов кризи полягає в тому, що люди відчувають значний дискомфорт і незахищеність перед тиском несподіваних ім суспільних процесів. Життя розуміється як виживання, а останнє визначає дещо інший ракурс прогнозування майбутнього, ніж реалізацію творчого потенціалу.

Повороти й катаклізми цього історичного часу постійно утворюють нестандартні проблемні ситуації, які потребують від звичайних людей, не тільки від керівників, прийняття самостійних, можливо, неординарних рішень. Останнє передбачає володіння знаннями, вміння розпоряджатися ними, мобілізуючи потенціал критичності і розсудливості. Свідомість переважної більшості громадян виявилася не готовою до цього; ідеї демократії і лібералізму для більшості не стали орієнтирами у мисленні і поведінці, скоріше викликали сум'яття та „помилку цінностей” – виникнення стереотипів.

Сучасне поняття „стереотип” сформувалось у 1922 році видатним американським вченим Уолтером Ліпшманом, який у своїй книзі „Суспільна думка” детально виклав своє вчення про стереотипи і саме виходом цієї книги було введено у науковий оберт поняття „стереотип”. Але, все ж таки, в загальному, поняття „стереотип” прийшло із поліграфії. Слово „стереотип” давньогрецького походження. З давньогрецької це слово перекладається як „твердий відбиток” (stereos – „твердий”, types – „відбиток”).

Якщо ще додати такий прикметник як „соціальний”, що перекладається як „суспільний”, отримаємо „твердий відбиток, зроблений суспільством”. Така яскрава назва непогано доповнюється окремими академічними визначеннями, яких досить багато.

Наприклад, стереотип – це надзвичайно стійке і обмежене уявлення про соціальний об’єкт чи ситуацію, яким людина незадумуючись керується і через що визначається її поведінка.

Змістовним є визначення, запропоноване Д. Майерсом: стереотип – це думка про особистісні якості людей. Також він додає, що стереотипи можуть бути надзвичайно узагальненими, неточними та резистентними до нової інформації [3, с.320-324].

Згідно з У. Ліппманом, „стереотип – надзвичайно стійке і обмежене уявлення про соціальний об’єкт в своїй поведінці, своїх оцінках, відношеннях. Стереотипи – це упереджені думки, які рішуче керують всім процесом сприйняття. Вони маркують визначені об’єкти як знайомі і незнайомі, так що ледве знайомі здаються відомими, а незнайомі – глибоко незнайомими. Вони будуються знаками, які можуть варіювати від істинного індексу до невизначеної аналогії” [6, с.332-340].

Цікавим є розуміння сутності стереотипів, запропоноване Германом Баузіngerом. Як і основоположник дослідження стереотипів Уолтер Ліппман, він вважає, що стереотипне сприйняття дійсності слугує адаптації до оточуючого середовища, допомагає переробити потік інформації ззовні, описати складну і комплексну реальність [5, с.431].

Якщо в психології людини з’явився будь-який „відбиток” у вигляді дії чи думки і починає повторюватись чи тиражуватись, то ми маємо справу із стереотипом. Стереотипом також називають високомірну думку про властивості людей та явищ психології, тобто ту, яка не ґрунтується на свіжій, безпосередній оцінці кожного явища, а є виведеною із стандартизованих суджень і очікувань. Інакше кажучи, процес нашої стереотипізації полягає в тому, що складне індивідуальне явище механічно підводиться під просту загальну формулу чи образ, які характеризують (правильно чи неправильно) клас таких явищ. Наведемо такий софістичний приклад: „Товстуні зазвичай є добродушними, Іванов – товстун, отже, він повинен бути добродушним”.

У. Вайнекі, вивчаючи стереотип, також підмітив, що він відрізняється від інших видів знань тим, що співвідноситься головним чином не з відповідним об’єктом, а із знаннями інших людей про нього. Стереотип – знання стандартне, у цьому його головна відмінна особливість, підкреслював дослідник у своїй статті „Стереотипи як соціальна концепція”, надрукована у 1957 році у „Journal of Social Psychology” [8, с.98-103].

Коментуючи теорію американського вченого, психолог П. Шіхірев підмітив, що головне у стереотипі – не сама істинність, а впевненість у ній. При чому відмінною особливістю впевненості, яка супроводить стереотип, є її стійкість та міцність [4, с.110-112].

Стереотип ніколи не має емоційного чи афективного забарвлення. Це просте узагальнення, яким ми користуємось для спрощення картини світу. Стереотип розглядається як побічний продукт нашої здатності пояснювати оточуючий нас світ. Людина намагається спростити існуючі зв’язки, так, як і весь світ прагне до розподілу більш складного на елементарні частини [7, с.95-100].

Індивід може не мати достатньо відомостей про об’єкт і тим самим виносити своє судження, підкріплене почуттями і діями. Так народжуються стереотипи, коли вірогідний характер відомостей про реальність трансформується в категоричне судження детермінованого характеру. Питання народження стереотипів хвилює психологів всіх країн дуже давно. Різноманітні психологічні школи по-різному пояснюють цей процес. У психології розвитку вважається, що стереотипи, особливо національні і стереотипи упередження, виникають в достатньо ранньому віці і їх розвиток здійснюється поступово, за певними етапами. Ще в 1976 році М.Кац запропонував наступну модель виникнення національних стереотипів в онтогенезі:

1. Перше сприйняття різниці між національностями у віці біля трьох років.
2. Рудиментарні поняття про різницю між етнічними групами, які було перейняті дитиною в основному від батьків.
3. Диференціація етнічної класифікації за допомогою понятійного апарату, яка включає накопичені знання під час ідентифікації відмінних ознак етнічних груп.
4. Перше розуміння стабільності ознак та їх змінності.
5. Засвоєння належності до групи, а також позитивних і негативних ознак, які пов’язані із належністю до групи (біля 5 років).
6. Категоризація всіх, хто не належить до власної групи і диференціація у рамках власної групи.
7. Встановлення когнітивних зв’язків під час контакту.
8. Стабілізація стереотипів та ідентифікація із стереотипами власної групи.

Дана теорія виглядає привабливо тому, що, знаючи механізми та часові координати розвитку стереотипів людини, можна було б керувати її розвитком. Однак теорія ніяк емпірично не підтверджена [9, с.37-54].

Наявність такого явища як „стереотип” та „стереотипізація мислення” стоїть на заваді процесу розвитку людини, а в нашому випадку – підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності.

Професія вчителя вимагає особливої чутливості до постійно оновлюваних тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття, потреб суспільства і відповідного коригування своєї роботи. Особливу значущість має ця здатність за постіндустріальної, інформаційної доби, яка потребує багатьох принципово відмінних від попередніх навичок, умінь відповідного мислення, вільного від упереджень та штампів. Заклади освіти як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів повинні бути винятково уважними як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Повинна існувати тенденція крокування до нового та відмови від старого, стереотипізованого мислення та поведінки. Відповідно інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя. Нововведення (інновації) не виникають самі собою, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду, звільнення від упереджених думок.

Інновації (італ. *innovations* – новина, нововведення) – нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери [1].

Вони є суттєвим діяльним елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Виражаються в тенденціях накопичення і видозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти.

Інноваційна діяльність в Україні передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997) та проектом Положення „Про порядок здійснення інноваційної діяльності у системі освіти” (1999) [2].

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог.

Стрижнем інноваційних процесів в освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду.

Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення вчителів до освоєння та застосування педагогічних новинок, конкуренція загальноосвітніх закладів, яка стимулює пошук нових форм, методів організації навчально-виховного процесу, диктує відповідні критерії щодо добору вчителів.

Головною рушійною силою інноваційної діяльності є вчитель, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним і під час впровадження і поширення нововведень. Педагог-новатор є носієм конкретних нововведень, їх творцем, модифікатором. Він має широкі можливості та необмежене поле діяльності, оскільки на практиці переконується в ефективності наявних методик навчання і може коригувати їх, проводити докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, створювати нові методики. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Наявність інноваційного потенціалу визначає творча здатність генерувати нові уявлення та ідеї. Обумовлюється професійною установкою на досягнення пріоритетних завдань освіти; вміннями проектувати і моделювати свої ідеї на практиці. Реалізація інноваційного потенціалу вчителя передбачає значну свободу дій і незалежність його у використанні конкретних методик, нове розуміння цінностей освіти, прагнення до змін, моделювання експериментальних систем.

Високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів педагога. На перший план виступає неповторна своєрідність кожної особистості, самооцінка соціокультурного та інтелектуального рівня розвитку; вибір різних форм культурної та наукової, творчої активності.

Відкритість особистості педагога до нового розуміння і сприйняття різних ідей, думок, напрямів, течій базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Наявність стереотипів блокує розвиток особистості та стоїть на заваді здійснення перших кроків до змін, удосконалення. Пропонуємо наступні шляхи дестереотипізації (подолання стереотипів), які виникають у процесі підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності:

- зміна суспільної думки, яка є неправильною для багатьох явищ, які відбуваються у суспільстві;
- висунення гуманних пріоритетів на перше місце та гуманізації навчально-виховного процесу та освіти в цілому;
- виховання національної самосвідомості, національної гордості;
- врахування особливостей підготовки майбутнього фахівця;
- демократизація відносин у колективі;
- переорієнтація з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип освіти;

- демократизація освіти і розвиток нових типів навчально-освітніх закладів.

Найвні стереотипи повинні бути виявлені та трансформовані учасниками навчально-виховного процесу. Такими шляхами дестереотипізації є: демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу та управління освітою, організація навчально-виховного процесу на засадах індивідуалізації, створення відповідних умов для підготовки фахівців майбутнього та інші.

Висновки... На основі аналізу сучасної вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що проблемі підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності та проблемі появи та розвитку стереотипів надавалась значна увага. Вона розглядалася багатоаспектно й неоднозначно. Вузловим моментом підготовки педагогів до вирішення завдань модернізації освіти є оволодіння способами інноваційної діяльності, відмова від звичних стереотипів відтворення вже освоєних, але застарілих і неефективних прийомів професійної діяльності. Безперечним є той факт, що орієнтація на інновації у сполученні з переходами від вузькопрофесійних поглядів до реформаторських позицій учасників суспільних реформ – така значеннева основа програм підготовки педагогів до інноваційної діяльності, що впливає з аналізу думок провідних ідеологів модернізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Дичківська І. М. – К. : Академвидав, 2004. – 168 с.
2. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (Анализ зарубежного опыта) / Кларин М. В. – Рига : Эксперимент, 1995. – 176 с.
3. Майерс Д. Социальная психология / Майерс Д. ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 1999. – С.320-324.
4. Шихирев П. Н. Современная социальная психология / Шихирев П. Н. – М. : Научный мир, 1999. – С. 110-112.
5. Bausinger H. (ed.): Auslander, Inlande: Arbeitsmigration und kulturelle Identitat. Tubingen: Tubinger Vereinigung fur Volkskunde / Bausinger H. K. – 1986. – S. 431.
6. Lance C. E. A test of the context dependency of three causal models of halo rater error / Lance C. E., LaPointe J., Stewart A. // Journal of Applied Psychology. – 1994. – Vol. 79, №3. – P. 332-340.
7. Schein V. E. Relationships Between Sex Role Stereotypes and Requisite Management Characteristics / Schein V. E. // Journal of Applied Psychology. – 2001. – Vol. 3. – P. 95-100.
8. Vinacke E. Stereotypes as Social Concepts / Vinacke E. // The Journal of Social Psychology. – 1957. – Vol. 46, №2. – P. 98-103.
9. Wolffensperger J. Science is Truly a Male World: the Interconnectedness of Knowledge, Gender and Power Within University Education / Wolffensperger J. // Gender and Education. – 1999. – Vol. 5. – P. 37-54.

Аннотация

Л.Н.Огородник

Стереотип как социально-психологический феномен в контексте подготовки педагогических кадров к инновационной деятельности

В статье рассматривается суть понятий „стереотип“, „инновация“. Раскрыта история рассматриваемой проблемы и определены основные способы преодоления стереотипов в процессе подготовки педагогических кадров к инновационной деятельности.

Ключевые слова: *стереотип, инновация, инновационная деятельность, педагогические кадры.*

Summary

L.M.Ogorodnyk

Stereotype as a Social-Pedagogical Phenomenon in the Context of Pedagogical Personnel Preparation for the Innovative Activity

Such concepts as „stereotype“ and „innovation“ have been considered in the article. The history of the problem which is analyzed in the article and many ways of stereotypes overcoming in the process of pedagogical personnel preparation for the innovative activity have been defined.

Key words: *stereotype, innovation, innovative activity, pedagogical personnel.*

Дата надходження статті:

„7” жовтня 2009 р.